

Poleg velikega Kristusa je največje delo dobe njegovih religioznih motivov cavtatski mavzolej pri Dubrovniku, kjer je v arhitekturi uresničen vsaj del velikega zamisla, ki je nastal ob osnutkih za kosovski tempelj, vsebinsko pa ustvarjena umetnina redke enotnosti iz globine. V dolbini glavnega oltarja tvorijo stranice v okvir perspektivne poglobitve prostora vključeni stoječi moški angeli, ki igrajo na različna muzikalična orodja. Telesa so postranskega pomena, stoja stilizirana po načelih ritmike in simetrije; ves izraz je v obrazih, kjer je s primitivistično skopim izvlečkom iz resničnih potez podan pri vsakem individualen izraz njegovega doživetja glasbene harmonije. Tako si zopet ta doba religioznih problemov podaja roko s sledečo: doživetjem in upodabljanjem harmonije v najrazličnejših oblikah. Na pragu nove dobe stoji Žena v molitvi iz l. 1917, ki je pravzaprav samostojna parafraza kipa večnega premišljevalca Bude. Ne slučajno! Kajti, kar izraža Meštrović v teh delih in kakor on to podaja v zopet novi stilizaciji naravnih oblik, se ne da več primerjati z nobenim stanjem evropske umetnosti, ne zapadne ne vzhodne, ampak edino z onim budistovski, vzhodnoazijske. Dokaz za to mi je posebno ono delo, ki bi se na prvi pogled zdelo niti v to skupino spadajoče — marmorni relief Magdalene pod križem. Sesedla se je na tla, roke je dvignila v bolesti kvišku, obraz preveva izraz plemenite bolesti, ki vpije; vsa je gladka v obdelavi, nikjer gube, vse samo koncentracija na izraz obraza in prepričevalno odsekane roke, samo spodaj se je nabralo nekaj gub, iz katerih gledajo nenaravne, a izredno fino občutene noge — nekak izliv veselja nad popolnostjo doseženega izraza, brez direktne formalne zveze s celoto, kakor bi tako avtonomno, samozavestno mogel završiti svoje delo samo umetnik vzhodnoazijskega kulturnega kroga. Najrajši upodablja Meštrović harmonijo v doživetju muzike. Značilno je, da se omeji navadno na najnujnejše: obraz, instrument in roke. Rad ima razen tega harmonijo v čitanju; enkrat poskusi v leseni skulpturi doživetje vonja — ženska glava in roka, ki drži pod nos cvet; to na prvi pogled grobopotezno delo vas prepriča o svoji mojstrski dovršenosti, ko ste ga natančneje pogledali.

Do sem sta nam naslikali ti dve razstavi razvoj največjega jugoslovanskega kiparja. Cel roman nam pripovedujejo ta dela o njegovem duševnem razvoju: Sanjavi kodrolasi mladenič portreta iz l. 1903 se zamišljeno ustavi pred sfingo življenja in z nekim nejasnim občutjem svoje nemoči, razrešiti jo, ustvari dela, značilna za mladeniški Sturm und Drang (Laokoon naših dni; vodnjak v Zagrebu); svoj življenjski ideal najde najprej v narodni misli, ki mu navdahne prvi ogromni zamisel, kosovski tempelj; iz nacionalnega občutja in duševne zveze z rodnim plemenom ustvari svoj monumentalni jugoslovanski rasni tip, iz katerega diha nečloveška sila mladega probujajočega se rodu, v katerega se je probudila elementarna sila (Junak); v ti dobi doživi tudi lepoto duševnih doživljajev (pa naj je to tudi bol!), katerih re-

fleksi so telesna stanja (Sećanje); ob nacionalizmu dozori v moža, ki mu s svetovno vojno življenje drugič stopi kot nerazrešna sfiga nasproti: morje trpljenja in krvi — zakaj vse to, kam gre naša kultura? Kot da se je mladost probudila v njem, kot da ga je zvon polnočnice zamamil kakor Bogovca Jerneja ali velika noč Fausta, najde uteho in nov izraz v religioznih motivih, katerih najsilneje občuten in izražen je spomenik nadčloveške bolesti, povzročene po svetovni vojni — Križani; kot nekaj epilog in vsaj delno uresničenje mnogoletnih sanj je cavtatski mavzolej — spomenik mrtvim, nedvomno ne samo rodbini, ki ji je namenjen; tega ne preveva več obupna bol, ampak izredna harmonija — okamenela molitev. Kot reakcija na burna duševna doživetja vojnih let se nam javlja, če se umetnik v zadnjem času obrne odločno k upodabljanju harmonije, ne formalne toliko kot duševne: najpreprostejši je vonj, mimoidoče ugodje; plemenitejša, duševnejša je čitanje; še bolj muzika in najvišja je kontemplacija — molitev. Tak je roman človeka-Meštrovića, roman kontemplativno razpoloženega Slovana, kakor ga je sam napisal v svojih delih.

Znanje z Meštrovićevo umetnostjo je za razumevanje sodobne umetnosti osnovnega pomena: Vsebina in njen izraz je vse: forma je važna, neobhodna, obvladati jo je treba brezhibno kot virtuoz svoj instrument, a vseeno je le posrednik in ni sama sebi namen. Življenje umetnikovo, njegova doživetja so obenem življenje njegove umetnosti. Pri Meštroviću je oboje nerazdruženo. Formo si prikraja po svojih doživetjih, po potrebah svoje vsebine, zato se prav nič ne boji vsaj navidezne izposoditve. V tem sta si z arhitektom Plečnikom na las sorodna, kakor različna je sicer njuna snov in forma.

Še enega ne smemo prezreti: ob Meštrovićevi razstavi je človek čutil v publiko resnično in živo zanimanje za to umetnost. Naše občinstvo si je dalo ne majhno spričevalo zrelosti. Frst.

XXVIII. umetnostna razstava v Jakopičevem paviljonu se je vršila v znamenju programa, pokazati v Ljubljani slovenske in hrvaške mlajše slikarje. Izmed Hrvatov so se je udeležili znani predstavniki ondotnega mladega slikarstva Uzelac, Gecan, Trepšè, Tartaglia in Varlaj; izmed Slovencev Veno Pilon, Božidar Jakac, G. A. Kos, V. Kos, Fr. Zupan in mladi Vavpotič; brata Kralja sta se udeležila vsak samo z enim delom. Razstavitelji so izhajali iz pravnega stališča, da je lastnik paviljona dolžan igrati posrednika med umetniškim življenjem in publiko brez ozira na to, ali eno ali drugo strujo odobrava ali v koliko jo smatra za popolno. Javnost naj bi videla, kaj delajo in za čim streme mladi umetniki. Kljub temu prireditelj niti med umetniki ni našla zadostnega razumevanja in ni mogla podati res celotnega pregleda; pokazala je le nekatere mlajših slikarjev, med katerimi so za hrvaške razmere karakteristični Gecan, Uzelac in Trepšè; za slovenske pa Jakac, Pilon in G. A. Kos. Dočim je stremljenje in rezultat iskanja omenjenih treh

Hrvatov precej enoten in smo glede komponiranja skupine konstatirali celo isti shema medsebojne razporeditve figur, porabe luči kot prostorno razmikovalnega elementa in poenostavljenje barvne strani, med omenjenimi Slovenci nismo mogli konstatirati take skupne črte. Predstavljajo nam tri različne osebnosti i po vsebini i po formi i po tehniki. Objektivno hladen, dekorativno razporejen, a pri tem izrazit slikar je G. A. Kos. Po svojih sredstvih in rezultatu se prav nič ne trudi biti moderen v smislu takozvanega ekspresionizma. B. Jakac je v prvi vrsti grafik, med našimi umetniki sploh edini izrazit in skoro izključen grafik; moderen je le v toliko, v kolikor že njegova tehnika sama navaja na to stran; obvlada svoja sredstva in smatra umetnost za neposreden izraz doživetij; njegova umetnost je vsebinsko lirična, večasih skoro malo melanholična in mladostna, vkolikor se vdaja razporeženju brez filozofije (motivi iz kavarne, koncertne dvorane itd.). — Venio Pilon je hladen; neposrednega izraza čustva sploh ne pozna. On motri, študira in karakterizira. Temu je prilagojena njegova tehnika, ki je velikopotezna, naštevajoča in v velike mase združujoča po oklepajočih obrisnih črtah. Naravo vidi monumentalno; najširše polje dejstevanja mu nudi portret, kjer se osredotoči na izraz obraza in rok kot »govorečih« elementov. Njegova karakteristika je pogosto tako brezobzirna, da meji na karikaturu ali naravnost prezre realitiko posameznosti, samo da zadovolji želji po utelesitvi značilne geste ali poteze. Karakterističen je portret Marija Kogoja, ki ga priobčujemo v današnji številki našega lista. Pilon je v bujnem razvoju. Pri njem čutimo, kako se bori za lastnim izrazom.

Rezultat te in drugih letošnjih razstav je zopet kakor doslej: med mladimi imamo štiri izrazite talente, ki se razvijajo močno samostojno; to sta brata Kralj, Jakac in Pilon. Vsi so dosedaj vsak po svoje zanimivi, ker se vidno razvijajo in imajo veselje in skoro strast do dela. Frst.

Publikacije o umetnosti in arheologiji v Jugoslaviji. Po vojni je deloma zopet oživila, deloma na novo nastala v Jugoslaviji vrsta periodičnih publikacij, ki se pečajo z umetnostjo ali arheologijo z znanstvenega vidika. Tako je nastal pri nas Zbornik za zgodovino umetnosti v Ljubljani, ki se peča v prvi vrsti s preiskovanjem umetnostne preteklosti v Sloveniji; list končuje letos tretji letnik. — V Zagrebu je lani začel izhajati soroden list, čigar polje pa je bolj obširno, ker je pritegnil tudi narodopis in zgodovino v širšem pomenu; naslov mu je Narodna starina. — Bivši Bullettino v Splitu se je prekrstil v Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku. Izšel je že 45. zvezek. — V Beogradu pa je pravkar zopet začel izhajati Starinar, to pot že kot splošna jugoslovanska publikacija, katere sotrudniki so strokovnjaki iz vse države. — Izmed glasil zgodovinskih društev v Sloveniji izhaja trdovratno točno dosedaj edino mariborski Časopis za zgodovino in narodopisje in prinaša pogosto tudi v našo stroko spadajoče sestavke.

GLEDALIŠČE.

MARIBORSKA DRAMA V SEZONI 1922/23.

V dobi, ko obvladujeta javno mnenje dve tujki: problem in kriza, imamo tudi problem in krizo provincialnega gledališča. Problem obstoji v tem, da gledališče ni zadovoljno z občinstvom, občinstvo ne z gledališčem. Odnosaji med obema so nepristni, prisiljeni. Gledališče ne raste iz tal, iz občinstva, temveč od zgoraj k tlom. Gledališče in občinstvo sta kakor dva zaročenca, ki so ju sparili stariši: zvedava sta drug na drugega, a v oči si ne upata pogledati. Občinstvo ne išče v gledališču kulture in umetnosti, marveč nekaj drugega, čemur samo ne zna izraza. Provinciaci so podobni nezavretemu vinskemu moštu. Dogodki zadnjih let so jih dokaj izpremešali, porušili tradicije in zanesli na površje nove ljudi; ta sloj ima osladno-čustveni prikus, živi za momente in išče tudi v gledališču izživetja. Intelektualci so gospodarsko izčrpani. Občinstvo, ki pravzaprav vzdržuje blagajno, je po okusu in zahtevah tako mnogovrstno, da ga ne more nihče zadovoljiti. Frivlačne so še lahke opere in operete, ki prinašajo na oder nemir in kinematografsko pestrost, ki opajajo oči in ušesa. Drama? Koliko mnenj! Tuintam se čuje glas: Več umetnosti! Maeterlinck, Andrejev, Strindberg, Wedekind... Težko je reči, koliko je v teh zahtevah iskrenosti in koliko malomeščanskega snobizma. A dramaturgu to ne zadostuje. Kulture duha in srea, umetnosti — dobre umetnosti — je treba vsem. Kako jih zvabiti v gledališče? Repertoar ne dela čudežev; njemu na ljubo se bo komaj dvignil povprečen odstotek gledaliških obiskovalcev. Kje je krivda? Ali v gledališču, v vsej njegovi današnji formi, ali pa v občinstvu? To je jedro problema; teoretično ga ni mogoče razvozlati, zanj je treba opazovanja in izkušenj. Vsekako leži dobršen del krivde v splošnih kulturnih in gospodarskih izpremembah naših dni, v devaluaciji duhovnih in moralnih vrednot.

Kriza pa obstoji v golih številkah. Kot paradoks se sliši kruta resnica, da stebri gledališke umetnosti slone na suhoparnem knjigovodjemem žurnalu. Vsi provincialni odri se bore od sezone do sezone za same pogoje obstoja. Edin realen izhod je izdatna državna subvencija, zato pa so upravniki zamaknjeni v finančnega ministra ko lačen otrok v mater. In vedno visi nad gledališčem Damoklejev meč; pri vsakem budžetu se pojavi nevarnost, da bo finančni minister z eno samo potezo peresa zadrnil to ali ono provincialno gledališče. In pri nas velja tista: Ne veš ne dneva ne ure!

Tako je tedaj s problemom in krizo naših provincialnih gledališč. Po vsem tem nam bo lažje preiti k mariborskemu gledališču, drugemu slovenskemu gledališču, ki mu opisanih bolečin nikoli ne manjka. Od svojega začetka — l. 1919. — do danes je prestala obmejna Talija precej bojov z neustaljeno in kulturno premalo zgoščeno sredino. Gledališče nima in ne bo imelo tako kmalu trdnih gospodarskih temeljev, dasi bi bilo treba misliti celo na stavbo novih prostorov; za